

УДК 336.77:332.2

ПРОБЛЕМИ ОПТИМІЗАЦІЇ КРЕДИТНОГО ПОРТФЕЛЯ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ УКРАЇНИ

*М.В.Гронська, начальник відділу планування та фінансового аналізу
Філія "Миколаївська дирекція" АТ "ІНДЕКС-БАНК"*

Розглянуто особливості формування кредитного портфеля в комерційних банках України. Окреслено проблеми кредитування аграрного сектора в умовах переходу до ринкової економіки. Розглянуто шляхи подолання соціально-економічної кризи та проаналізовано проблеми боротьби із заборгованістю банків.

Рассмотрены особенности формирования кредитного портфеля в коммерческих банках Украины. Определены проблемы кредитования аграрного сектора в условиях перехода к рыночной экономике. Намечены пути преодоления социально-экономического кризиса, а также проанализированы проблемы борьбы с задолженностью банков.

В період переходу банківської системи до ринкових відносин в діяльності комерційних банків України відбулися значні зміни. Серед них варто виділити структурні зміни банківських установ, посилення конкурентної боротьби між банками, а також збільшення видів банківських продуктів та послуг (на теперішній час близько 200 видів), тобто комерційні банки стають універсальними фінансово-кредитними інститутами. Проте у більшості комерційних банків існує ряд проблем, пов'язаних з фінансовим неблагополуччям в банківській системі, загальним станом економіки держави та недостатнім досвідом банківських працівників для роботи в ринкових умовах. Йде постійний пошук оптимальних форм інституціональної побудови кредитної системи, нових методів обслуговування комерційних структур, на банківську систему впливають занадто

ризикована кредитна політика, що проводиться керівниками банків для отримання високих прибутків; необдумані витрати на формування мережі філіалів та відділень без урахування їх доходності.

Перед комерційними банками України в нових умовах господарювання гостро постала проблема заборгованості по наданих кредитах, частина банків збанкрутувала саме через неповернення наданих позик. Фінансове середовище, в якому діє банк, динамічно змінюється: впроваджуються нові технології, посилюється конкурентна боротьба за клієнтів, тому виявивши проблему заборгованості, банк повинен своєчасно вжити заходів щодо повного погашення позики [5, 1].

Формування кредитного портфелю ґрунтується на принципах та заставах кредитного процесу, і його якість та структура залежить насамперед від тієї кредитної політики, яку провадить банк, та від якості проведеного аналізу на початкових етапах кредитного процесу. Вірна кредитна політика створює необхідні передумови ефективної праці персоналу банку, знижує ймовірність помилок і прийняття нераціональних рішень, вона передбачає створення відповідної організаційної структури і розподіл обов'язків між персоналом, що значно підвищує ефективність проведеної роботи.

Особливості формування кредитного портфеля, які враховуються при виборі критеріїв оцінювання кредитного портфеля та алгоритму його формування, є [9]:

1. При кредитуванні банк зацікавлений у максимізації прибутку, але цей прибуток визначається в момент укладання кредитних угод (окрім угод із плаваючою величиною плати за кредит), і при реалізації договору банк зацікавлений у стабільній ситуації супроводження кредитної угоди.
2. При формуванні кредитного портфелю важлива роль відводиться врахуванню впливу кореляції значень показників діяльності фірми-позичальника. Між фінансовими станами різних позичальників існує невелика кореляція, оскільки їхній взаємозв'язок визначається набагато більшою кількістю факторів. Отже, успішність завершення кредитної угоди визначається не лише "провідними факторами", а й

ефективністю ведення бізнесу на підприємстві позичальника, його умовами і зв'язками.

3. Формування портфеля кредитних угод — процес безперервний, оскільки являє собою основний вид діяльності комерційного банку.

Звісно, будь-яка кредитна операція підлягає ризику неповернення кредиту і плати за користування ним або порушення умов кредитної угоди. При цьому банк потрапляє в залежність від іміджу та успішності діяльності позичальника. За умов високого рівня кредитного ризику, які характерні для вітчизняного ринку, ризик недержання доходів за кредитними операціями банку має підпорядковане значення. І банківські труднощі можна подолати лише ґрунтуючись на системному підході до управління банком і зокрема — кредитним ризиком, оскільки в банківській справі ризик є цілком нормальним явищем, і, щоб отримати суттєвий прибуток, необхідно іти на обґрунтований ризик. Професор Лео Шустер, директор Інституту економіки банків при Вищій школі, що в м.Санкт-Галлен (Швейцарія), підкреслює: “Банкір, котрий втратив здатність ризикувати, не може більше бути банкіром”. Ця стара мудрість нагадує, що ризик завжди буде існувати в банківській системі [7].

Існує багато засобів запобігання заборгованості по позичкам, серед них можна виділити такий спосіб, як розробка спільно з позичальником плану дій щодо відновлення його фінансової стійкості, а також зменшення або навіть ліквідування недоліків у його діяльності. Справді, це чи не найкращий спосіб подолання проблеми заборгованості. Якщо вжиті заходи не дають бажаного результату, то банку слід вимагати повернення боргу через судові органи. Крайній захід — порушення справи про банкрутство, але це небажаний шлях як для банку, так і для позичальника. Ще одним способом уникнення заборгованості по наданих позиках може бути укладання замість угоди про заставу — угоди про викуп предмету запропонованої застави. Цей спосіб сприятиме більшій зацікавленості позичальника у погашенні чи недопущенні проблемної заборгованості [3].

Що стосується формування ресурсної бази комерційних банків, то вона залежить від масштабів грошового ринку, зокрема від зростання обсягів пропозиції грошей, обсягів залучення грошей на цьому ринку державою. Кредитуючи неплатоспроможного “національного товаровиробника”, банк сам невдовзі може стати банкрутом. Іншою передумовою збільшення банківського кредитування економіки є зростання реального попиту суб’єктів господарювання на позички. Реальним є попит кредитоспроможних позичальників, які не лише прагнуть одержати позички, а й у змозі своєчасно повернути їх та сплатити проценти за ними.

Обсяги і динаміка реального попиту визначаються нарощуванням обсягів виробництва і реалізації товарів і послуг, зростанням прибутковості підприємств, зменшенням у них товарно-матеріальних цінностей. Скорочення реальних обсягів виробництва супроводжується відволіканням оборотних коштів підприємств у запаси товарно-матеріальних цінностей, значна частка яких є неліквідною. Фінансовий стан більшості суб’єктів легального сектора економіки незадовільний, і комерційним банкам дедалі важче знайти надійного позичальника.

Важливу, якщо не вирішальну роль, у розвитку банківського кредитування відіграє належна доходність кредитних операцій. Переважна більшість банків України є недержавними і може працювати лише на засадах прибутковості. Збиткові банки довго існувати не можуть. А оскільки основну частину своїх ресурсів банки вкладають у кредити, доходи за ними стають ключовим чинником їх життєздатності. Доходи від кредитних операцій банків залежать від обсягу наданих позичок та ставки позикового проценту. Чим більші обсяги наданих банками кредитів, тим більше у них змоги знижувати процентну ставку, одержуючи при цьому достатній прибуток. А оскільки в Україні немає належних передумов для нарощування обсягів кредитування, банки змушені утримувати її на високому рівні. На високий рівень відсоткової ставки за кредит впливає також високий кредитний ризик, адже чим ненадійніші позичальники, тим більше випадків несвоечасного повернення кредитних коштів, чим гірша якість кредитного портфеля, тим більше

коштів витрачають банки, щоб покрити можливі збитки та компенсувати недоотримані доходи.

В процесі проведення кредитних операцій банки стикаються з кредитним ризиком, тобто з ризиком несплати позичальником основного боргу і процентів, належних кредитору. Для кожного виду кредитних операцій характерні свої специфічні причини і чинники, що визначають міру ризику. Зокрема, кредитний ризик може виникнути при погіршенні фінансового положення позичальника, виникненні непередбачених ускладнень в його роботі, відсутності необхідних організаторських якостей у керівника позичальника, недостатньої професійної підготовленості банківського працівника, що прийняв рішення про кредитування і інші обставини [8].

Існує декілька способів захисту від кредитного ризику: лімітування кредитів, диверсифікація кредитних вкладень, вивчення і оцінка кредитоспроможності позичальника, вимога від клієнтів достатнього і якісного забезпечення по виданих кредитах, оперативність при стягненні борга, страхування кредитних операцій [10].

У практиці роботи колишніх державних банків використовувалися різні види лімітів і їх різновиди, вихідний: внутрішньоквартальний, ліміт видач, контрольна цифра, плановий розмір кредиту. Акціонерні комерційні банки використовують таку форму лімітування кредитів, як кредитна лінія, яка являє собою юридично оформлене зобов'язання банку перед позичальником надавати йому протягом певного періоду кредити в межах узгодженого ліміту. Кредитна лінія звичайно відкривається при тривалій і тісній співпраці між банком і позичальником. Вона містить ряд переваг, як для банку, так і для клієнта. Позичальник отримує можливість точніше оцінювати перспективи розвитку своєї діяльності, скоротити накладні витрати і втрати часу, пов'язані з веденням переговорів і укладанням кожної окремої кредитної угоди. Банк має аналогічні вигоди. Крім того, він детально знайомиться з діяльністю позичальника. Відкривши кредитну лінію, банк незалежно від ситуації на ринку позикових капіталів зобов'язується надати кредит відповідно до укладеної угоди [4].

Особливу небезпеку для банку являють собою втрати, які можуть виникнути внаслідок неповернення великих кредитів. Цілком природним способом захисту в цьому аспекті є диверсифікація кредитних операцій за строками, діловою репутацією, рівнем ризикованості. При цьому ризик кредитного процесу не усувається, і все ще залежить від ведення бізнесу клієнтами, а от середня ефективність кредитної діяльності банку коливається меншою мірою. Диверсифікація позик, як спосіб захисту від кредитного ризику, являє собою розподіл грошових коштів, що позичаються між різними суб'єктами (юридичними і фізичними особами). Чим більшій кількості позичальників буде переданий у тимчасове користування позичковий капітал конкретного банку, тим, при інших рівних умовах, меншою буде міра ризику неповернення боргу, оскільки імовірність банкрутства багатьох позичальників значно нижче за імовірність банкрутства одного або трьох позичальників. Для дотримання комерційними банками принципу диверсифікації кредитів Національний банк України встановив їм такий економічний норматив, як максимальний розмір ризику на одного позичальника. Величина цього ризику не повинна перевищувати 10% власних коштів банку. Також банк повинен проводити поглиблений аналіз кредитного портфеля для з'ясування впливу факторів на величину кінцевих показників, виявлення недоліків, помилок, втрачених можливостей та визначення перспектив подальшої діяльності [2].

Страховання кредитних операцій, як спосіб захисту від кредитного ризику, означає, що банки повинні створювати страхові фонди як на мікро-, так і на макрорівні, а також страхувати окремі високо ризиковані кредитні операції в спеціалізованих страхових організаціях. Більшість банків внесли зміни до свого типового кредитного договору, де визначаються сума, порядок виплати страхової суми позичальником та відповідальність обох сторін.

Існують також і інші методи зниження кредитного ризику: уникнення кредитного ризику, відрахування кредитного ризику, передавання кредитного ризику та зниження кредитного ризику [3].

Уникнення ризиків — це найпростіший спосіб ухилення від ризикованості позики, а з іншого боку — втрата доходу від

кредитування, а можливо і втрата клієнта.

Передавання ризику — це передача відповідальності за несприятливі результати страховій компанії.

До зниження ризику включаються такі методи, за допомогою яких зменшується імовірність та обсяг втрат. До цих методів належать:

- залучення достатнього забезпечення;
- зменшення розмірів кредитів;
- проведення більш глибокого аналізу кредитоспроможності позичальника;

На практиці ж комерційні банки використовують не окремі способи зниження кредитного ризику, а їх раціональну комбінацію, яка є найсприятливішою в даній ситуації. Банківські труднощі можна подолати лише ґрунтуючись на системному підході до управління банком і, зокрема, кредитним ризиком.

Таким чином, для зниження відсоткових ставок, за якими здійснюється банківське кредитування в Україні, сьогодні необхідно зменшити обсяги державних витрат. Насамперед це стосується витрат, що спрямовуються на підтримку відсталой, застарілої частини “реальної” економіки, яка не може працювати в ринкових умовах.

Це дасть змогу:

- значно зменшити або навіть усунути дефіцит державного бюджету, зменшити обсяг державної позики, що, у свою чергу, сприятиме зниженню загального попиту, а отже й ціни на гроші взагалі та на банківські кредити зокрема;
- пом'якшити податковий тиск на товаровиробника, що за інших умов призведе до зменшення попиту на кредитні ресурси та, відповідно, до зниження їх ціни;
- підвищити ступінь довіри населення до банківської системи країни і до фінансової та грошово-кредитної політики держави. Це зміцнить упевненість громадян у тому, що економіка України розвивається не інфляційним шляхом, а вкладені у банки кошти — надійно захищені. Такі настрої у суспільстві сприятимуть збільшення обсягів кредитних ресурсів комер-

ційних банків;

- удосконалити чинне законодавство України про заставу, про підприємства, про банкрутство.

Для комплексного вирішення питання проблемної заборгованості необхідно:

1. Провести реструктуризацію проблемних боргів;
2. Стимулювати створення банківських холдингів, передусім у сфері агробізнесу. Для того, щоб холдинг мав сенс, необхідно передбачити умови сплати податків за єдиним консолідованим балансом та надати певні пільги зі сплати податків на період становлення [3];
3. Практикувати довгострокове кредитування проблемних кредитів, що правда, під більш жорстким контролем банку;
4. Кредитувати клієнтів певними траншами під виконання ними вимог банку і залежно від потреби позичальника в тій чи іншій кількості кредитних ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Азаров М. Проблеми кредитування у сучасних умовах та формування процентних ставок за кредитами на регіональному рівні // Вісник НБУ. – серпень. -1999.
2. Бушуєва І. Дем'яненко В. Алгоритм диверсифікації кредитів комерційного банку // Банківська справа. - 2000. – №6.
3. Голуб В. Концептуальні підходи до управління проблемними кредитами в комерційних банках // Вісник НБУ. – лютий. -2000.
4. Губенко І. Управління ризиками кредитно-фінансової організації на прикладі комерційного банку “ Приватбанк” // Банківська справа. – 2000. -№ 2.
5. Карагадова О. Распутіна Л. Проблеми оптимізації структури кредитного портфеля комерційного банку // Банківська справа. – 2000. – № 2.
6. Карагадова О. Распутіна Л. Проблема кредитування та шляхи її вирішення // Банківська справа. – 1997. -№ 6.
7. Карчева Г. Підсумки діяльності комерційних банків України за 1999 рік // Вісник НБУ. – березень. – 2000.
8. Кредитування / Під редакцією М.А. Гольцберг, Л.М.Хосан – Бек – К.: Торгово-видавничке бюро ВНУ., 1994.
9. Банковское дело: Учебник/ Под ред. О.И. Лаврушина – М.: Финансы и статистика, 2000.
10. Распутіна Л. Формування кредитного портфеля комерційного банку з урахування ризику // Банківська справа. -1999. – № 4.